

Strånäset

Restaurering av boningshus I,
boningshus III och dass, 2006

Stuguby 3:182, Stuguns socken, Ragunda kommun

Martina Berglund

JAMTLI

RAPPORT – JAMTLI, JÄMTLANDS LÄNS MUSEUM 2008:9
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli
Box 709
831 28 Östersund
Tel 063-15 01 00
Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2008

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket
Dnr 507-97-2674

Omslagsbilder: Boningshus I (neg nr Jlm03M114/14).

Foto: Christina Persson

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
KARTA	4
MILJÖBESKRIVNING	5
HISTORIK	5
ANTIKVARISKT RESONEMANG.....	7
BENÄMNING AV BYGGNADSEDELAR	7
BYGGNADSBESKRIVNING	8
I BONINGSHUS	8
Uppgifter om konstruktion.....	8
Beskrivning av utförda åtgärder	9
III BONINGSHUS	15
Uppgifter om konstruktion.....	15
Beskrivning av utförda åtgärder	15
IV DASS.....	18
Uppgifter om konstruktion.....	18
Beskrivning av utförda åtgärder	18
KÄLLOR	20

Inledning

Byn Strånäset ligger 10 km öster om Stugun på Indalsälvens norra sida. De två gårdarna vid Strånäset ingår i riksintresset Strånäset Z 17 och en av gårdsanläggningarna byggnadsminnesförklarades 1983-07-26. Byggnaderna på gården uppfördes mellan 1880-96 under ledning av en lokal byggmästare och är välbevarade exempel på den rika träarkitektur som följde sågverkens uppsving i slutet av 1800-talet.

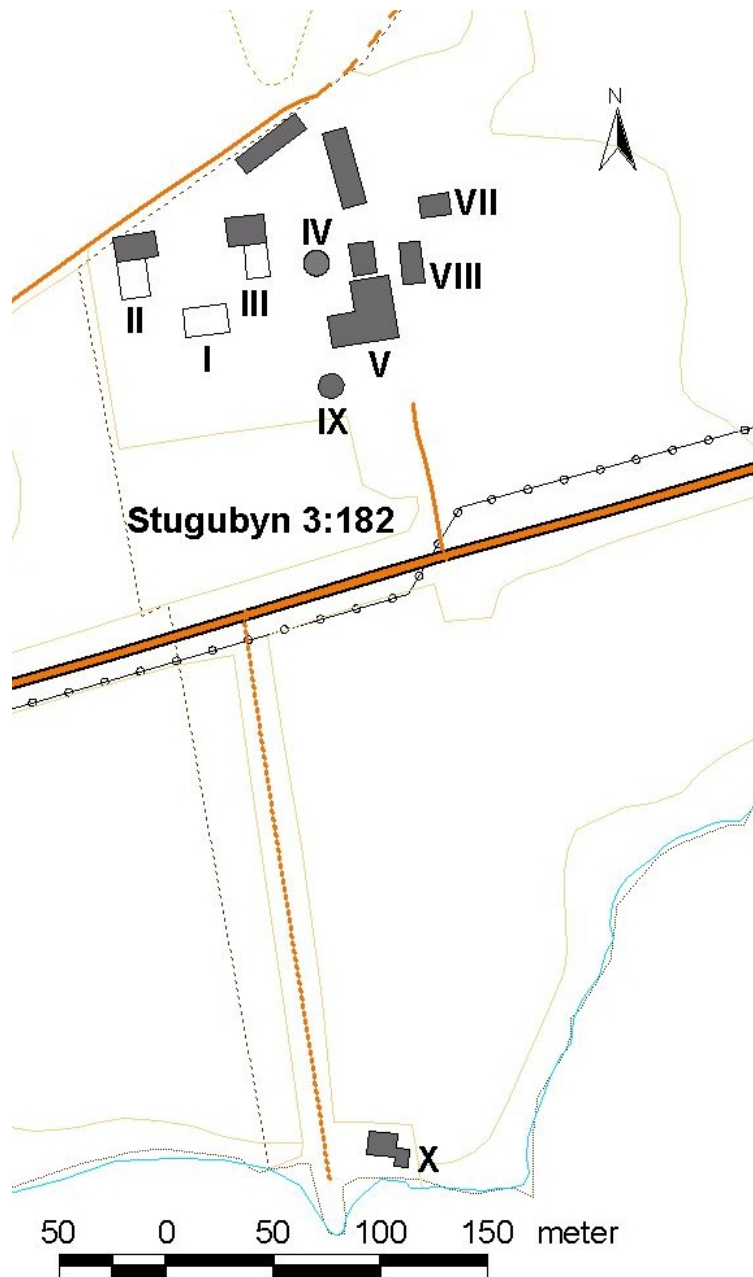
Länsstyrelsen i Jämtlands län beviljade 2006-06-15 (dnr 434-8068-05) beslut om bidrag till fortsatt restaurering av byggnader inom byggnadsminnet Strånäset. Restaureringen av mangårdsbyggnaden (Boningshus I) påbörjades 2005 (d nr 434-8492-04 och -05) och fortsatte med åtgärder på en av flygelbyggnaderna (Boningshus III) och dasset (IV). Arbetet avslutades under 2006. Restaureringen följde läns museets åtgärdsprogram från 2004 och utfördes av Erik och Göran Nilsson från Stig Nilsson Byggservice AB. Slutbesiktning skedde 2006-11-09.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Christina Persson, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i museets arkiv. Filmerna har nummer:04M0158, 04M0159, 05M120, 05M121, 06M072, 07M004.

Östersund den 14 augusti 2008

Martina Berglund
Antikvarie

Karta

Strånäset med de aktuella byggnaderna boningshus I, boningshus III och dass IV.

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Dnr L 1999/387

Miljöbeskrivning

Gården Strånäset ligger i ett öppet odlingslandskap i Älvdalen på Indalsälvens norra sida. Huvudbyggnaden har en av sina glasverandor vända mot dalgången, den andra in mot gårdsplanen som flankeras av två flygelbyggnader. En allé sträcker sig från huvudbyggnaden ner till älven. Gamla landsvägen passerar förbi på andra sidan av huvudbyggnaden upp mot skogen. Intill fastigheten Stugubyn finns en liknande gårdsbildning med rikt utsmyckade boningshus som också ingår i Riksintresset Z 17 Strånäset. Motiveringen till riksintresset lyder:

”Älvdalsbygd med två storbondegårdar i öppet odlingslandskap som väl avspeglar det ökade välstånd som böndernas bibehållna, stora skogsinnehav innebar under 1800-talets sista decennier.” (länsstyrelsens hemsida 08-05-13)

Historik

Byggnadsminnet Strånäset är en hel gårdsanläggning som enligt Jämtlands läns museums byggnadsinventering från 1977 uppfördes mellan åren 1880 och 1896. I *Gods och gårdar* anges att mangårdsbyggnaden och flyglarna uppfördes 1887 och stall, ladugård, loge och magasin 1897.

Ägare och byggherre var bonden Erik Holmberg. Gården avspeglar böndernas välståndsökning till följd av skogsavverkningen som var särskilt omfattande i östra Jämtland under slutet av 1800-talet. Både gårdsbildning och de enskilda byggnaderna bär en tydlig prägel av tidens rådande ideal. Boningshusen karaktäriseras av en ovanligt rikt utsmyckad panelarkitektur, även kallad schweizerstil. Det var den nya sågtekniken som möjliggjorde den rika panelarkitekturen och snickeridetaljer finns på såväl huvudbyggnad, flygelbyggnader som på de påkostade ekonomibygnaderna.

1897 gjorde byggmästaren Axel Åkerlund ritningarna till ladugården på Strånäset och 1898 ritade han hönshuset. Åkerlund var arbetsledare vid uppförandet av Stuguns nya kyrka och kom sannolikt på det sättet i kontakt med Erik Holmberg. Båda byggnaderna är bland de mest påkostade i sitt slag i Jämtland. Ladugården i tegel har ett värmeledningssystem inmurat i väggarna och fönsterbågar och spröjsar i gjutjärn. På ritningarna kan man se rum för ladugårdspigan och ett sjukrum för djuren. Hönshuset är åttkantigt med en glasad lanternin som ljusinsläpp. I mitten av hönshuset står en kakelugnsliknande kamin.

Jordbruket på gården lades ner 2001 och flertalet av gårdens ekonomibygnader används inte längre. Huvudbyggnaden används inte längre som bostad.

Bild 1. Fotografi av huvudbyggnaden, boningshus I, år 1891 innan verandorna glasades in och köksentrén byggdes. De två fönsteraxlarna på båda sidor om verandan byggdes även om till en.

Bild 2. Gårdsfasaden på boningshus I år 2003 när åtgärdsförslaget gjordes (neg nr 03M115/34).

Antikvariskt resonemang

Målsättningen med restaureringen av Strånäset har varit att slå vakt om anläggningens nuvarande karaktär.

Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen av gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad. Dessa skador har reparerats. Vid reparationen har material, framställningsteknik och hantverksteknik varit av traditionellt slag. Den slutliga upplevelsen av hela byggnaden eller enskilda detaljer är densamma som före insatsen.

Trots att insatser måste göras, är meningen med varje allvarligt syftande restaurering att man efter avslutad insats drar sig tillbaka så omärkligt som möjligt. De enskilda, befintliga byggnadsdelarna ska bevaras så långt som möjligt, för att som ”originaldelar” kunna berätta om gångna tiders liv och de förändringar som med åren krävt ändringar och omDispositioneringar i byggnaderna. Varje del som byts ut kan bara berätta om hur man tänkte och gjorde i början av 2000-talet.

Benämning av byggnadsdelar

Den romerska numreringen av byggnaderna är densamma som i *Strånäset: Åtgärdsprogram och dokumentation av byggnader inom byggnadsminnet* från 2004 som ligger till grund för restaureringen. I följande beskrivning av byggnaderna utgår märkningen från vägg A som är vägg med huvudingång. Därefter märks väggarna medsols med B, C och D. Mellanväggar märks E o s v.

Verandan på C-väggen bärs upp av sex fristående stolpar som numreras med 1-6 från B-vägg till D-vägg (se skiss).

Byggnadsbeskrivning

En beskrivning av skadornas omfattning vid restaureringens påbörjande finns i åtgärdsprogrammet från 2004. Nedan beskrivs endast utförda åtgärder.

I Boningshus

Huvudbyggnaden har två våningar med inredd vindsvåning. Boningshuset är uppfört av resvirke och fasaden är klädd med liggande fasspontpanel och stående pärlspontpanel. På båda långsidorna finns glasverandor som sträcker sig över tre våningar. Ursprungligen var verandorna öppna, men glasades in på 1910-talet. Enligt uppgift föreställer fotot från 1891 huvudbyggnaden före ombyggnaden (se bild s. 7) Bakom spjalorna i balkongräckena monterades innerväggar av pärlspont. Ovanför balkongräcket placerades fönster. Planlösningen är en sexdelad plan med sal i mitten och rum på båda sidor om salen. Denna plantyp var vanligt förekommande under 1800-talets andra hälft.

1977 tilläggsisolerades alla ytterväggar och fönster byttes till 3-glas fönster med insticksarm. De utbytta fönstren har ej tvärpost som originalet och har tvåluftr istället för som tidigare fyra luftr. Originalfönster är bevarade i salen i bottenvåningen, i salen på andra våningen, i glasverandorna samt i farstun till köket. 1970 lades ett korrugerat plåttak på det falsade plåttaket. 1971 målades fasaderna med akrylatfärg. Den senaste ommålningen gjordes 1985, enligt uppgift både från fastighetsägaren och läns museets antikvariska kontrollrapport användes linoljefärg. Färgburkar som finns kvar visar dock att en linoljeförstärkt alkydfärg från Alcro använts.

Uppgifter om konstruktion

Grund: Sockel av huggen natursten.

Stomme: Resvirke, timmer.

Fasad: Liggande dubbelfasspont, 16,5 cm och stående pärlspontpanel med en pärla mitt på panelbrädan.

Bottenbjälklag: Ja

Mellanbjälklag: Ja

Nuvarande takkonstruktion: Sadeltak som bärs av takstolar, 10 synliga taktassar/takfall, trapetskorrugerad plåt. Takfotsbrädor av spontade brädor.

Farstu takfotsbrädor av pärlspont.

Takutskott långsida: ca 60 cm.

Takutskott gavel: ca 60 cm.

Tidigare takkonstruktion: Falsat plåttak, finns kvar under det nuvarande plåttaket.

Beskrivning av utförda åtgärder

När åtgärdsförslaget upprättades 2004 gjordes en översiktlig bedömning av boningshusets skador i exteriören, vilka främst var rötskador. De största skadorna fanns på verandan mot söder, d v s C-väggens veranda. Skador upptäcktes även på köksentrén mot öster, d v s B-vägg. När ställningarna restes upptäcktes dock att skadorna var mer omfattande än beräknat.

De åtgärder som har utförts är enbart trälagningar. Måleriarbeten återstår.

Köksentré

B-vägg De tre lövsågerier som kröner köksingångens tak har nytillverkats och vindskivor, överliggare och hålkäl är utbytta vid takfoten. Nya stuprör har tillverkats med de gamla som förlaga.

Bild 3. Köksingången på B-väggen med nytillverkat lövsågeri, vindskivor, överliggare och hålkäl (neg nr 06M072/25, något beskuren). Stuprören är ännu inte monterade.

Veranda

A-vägg Fyra fristående stolpar bär upp A-väggens veranda. Stolpen i verandans A-D-hörn var rötskadad nedtill. Stolpen har ilagats ca 70 cm från basen med en bladskarv.

C-vägg Sex fristående stolpar bär upp C-väggens veranda. De står i bottenvåningen på ett yttre ramverk av trä som är kvar från den ursprungliga konstruktionen. Innanför träramen är golvet gjutet.

Bild 4. Ilagningar i verandan på C-väggen med stolparna numrerade (neg nr 06M072/11).

Från början har verandans bottenbjälklag bestått av ett yttre syllvarv ovanpå vilket det vilat ett övre bjälklag (kan också kallas en övre syll) där verandagolvets åsar varit inlagda. Stolparna har antagligen från början vilat på det övre bjälklaget. När trägolvet togs bort och golvet gjöts togs golvåsarna bort men det yttre ramverket där stolparna står bevarades. Den undre syllen, som är ihoplaxad halvt i halvt, finns kvar liksom det ovanpåliggande bjälklaget. Stolparna vilar på fyrkantiga kubbar under golvnivå som sannolikt ställts dit för att komplettera de avlägsnade golvåsarna (se bild 5).

Rötskadorna på verandan var främst lokaliserade till första och andra våningen vilket framgår av bild 4.

I bottenbjälklaget har den övre bottenbjälken bytts ut mellan stolpe 1 och 2. Mellan stolpe 2 och 3 har både bottenbjälken och den undre syllen bytts eftersom den var delvis borttrötad (se bild 5 nedan).

Bild 5. Stolpe 2 ilagades och kubben som stolpen står på byttes ut. Till höger om stolpe 2 syns den utbytta bjälken som ligger ovanpå den nedre syllen. Mellan stolpe 2 och 3 fick både syllen och bottenbjälken bytas eftersom båda var kraftigt rötskadade. Innanför syns det gjutna golvet.

Stolpe 1 har ilagats i höjd med mellanbjälklaget. Lagningen börjar ca 1 ½ m från golvnivå i första våningen och sträcker sig ca 1 ½ m upp till räckesöverliggaren i andra våningen.

Stolpe 2 har bytts hela vägen från bottenbjälklaget över mellanbjälklaget. Likaså har kubben under stolpen bytts ut (se bild 5).

Stolpe 3 har bytts i höjd med mellanbjälklaget, ca 1 m.

Samtliga stolpar har skarvats genom bladskarvar som har bultats ihop med två bultar som försänkts.

De tre spåntade bräder som är spikade mot syllen och bottenbjälken på första våningen har bytts mot nya mellan stolpe 1, 2, 3 och 4 (bild 6).

Bild 7. I mellanbjälklaget täcktes de bärande bjälkarna av dekorbrädor. Detta är dekorbrädan mellan stolpe 1 och 2. Den övre och under listen har inte monterats ännu.

Bild 8. Den bärande yttre bjälken i mellanbjälklaget efter att dekorbrädan avlägsnats mellan stolpe 1 och 2. Bjälken var mycket rötskadad och måste bytas.

Likasa byttes listen ovanfor dekorbradan pa andra vanningen mellan yttervaggan och stolpe 1 liksom mellan stolpe 6 och yttervaggan (se bild 8).

Bild 9. Här syns bl.a. bladskavningen av stolpe 1 och listen ovanför dekorbrädan som byttes mellan ytterväggen och stolpe 1.

Räckesöverliggaren och räckesunderliggaren som omger balkongräcket är nytillverkade mellan stolpe 1 och 2 på första våningen. Dessa är tillverkade i hela stycken med profiler både på in- och utsida och har ett spår i vilket balkongräcket är monterat. Karmbottenstycket till fönstret som är placerat över räckesöverliggaren är också nytillverkat.

Under verandans räckesunderliggare sitter små klossar som har bytts ut. På första våningen byttes den mittersta mellan stolpe 1 och 2, liksom på båda sidor om stolpe 2. Vidare den mittersta klossen mellan stolpe 2 och 3, på båda sidor om stolpe 3 och till höger om stolpe 4. På verandans andra våning byttes alla tre klossar mellan stolpe 1 och 2, till vänster om stolpe 2 och till höger om stolpe 3.

Tvärposten mellan det mindre och större fönstret i första våningen mellan stolpe 1 och 2 har nytillverkats (se bl a bild 9).

III Boningshus

Boningshuset är uppfört i resvirke och klätt med liggande fasspontpanel och stående pärlpontpanel. Flygeln inrymmer en bostadsdel och garage. Ursprungligen fungerade flygeln som bostad, bagarstuga, kornbod, vedbod och förråd. Idag används byggnaden som bostad och maskinhall, där finns också ett hydroforrum. Samtliga fönster i bottenvåningen har bytts ut till treglasfönster. Ett ursprungligt fönster är bevarat i maskinhallen. Fasaden målades i mitten av 1960-talet. 1974 målades fasaden med Front akrylatfärg från Alcro i en ”herrgårdsgul” kulör.

Uppgifter om konstruktion

Grund: Huggen natursten fogad med rundfog av kalk- eller KC-bruk.

Stomme: Resvirke.

Fasad: Liggande dubbelfasspont 13,5 cm.

Bottenbjälklag: Ja

Mellanbjälklag: Ja

Nuvarande takkonstruktion: Sadeltak klätt med korrugerad plåt.

Tidigare takkonstruktion: Tvåkupigt lertegel.

Beskrivning av utförda åtgärder

Verandan på boningshusets A-vägg hade vissa rötskador. De åtgärder som har utförts är enbart trälagningar. Måleriarbeten återstår.

Fönster

A-vägg Överliggare vid fönstren till höger och vänster om verandan är utbytta.

C-vägg 8 st lövsågade fönsteröverstycken, lövsågerier under fönstren och fönsterfoder har nytillverkats och kompletterats.

Veranda Av-väggens veranda har två våningar och bärs upp av 6 st stolpar inklusive de 2 stolpar som är spikade mot väggen. Stolparna har här numrerats med 1 från B-vägg till D-vägg. Mellan stolparna finns räcken med lövsågade räckespinnar. Översta våningen täcks av ett sadeltak med sirliga lövsågerier i gavelfältet. Trappan, grunden och golvet i nedersta våningen är av huggen natursten.

A-vägg Stolpe 1 som är spikad mot A-väggen byttes ca 1 m från golvnivå.

Stolpe 2, i hörnet, har ilagats med bladskarv ca 2 m från golvnivå.

Stolpe 3 har ilagats med bladskarv ca 80 cm från golvnivå.

Bild 10. Stolpe 2 och 3 ilagades halvt i halvt och bultades (neg nr 07M004/

Underliggaren i räcket mellan stolpe 1 och 2 var rötskadat och är bytt. Samtliga klossar som ligger mellan räcket och stengolvet har nytillverkats (bild 11).

2 st golvplankor i den yttre frisen på verandans andra våning mellan stolpe 1 och 2 och listen i underkant är utbytt (bild 11).

Bild 11. Ilagningar på verandan vid A-väggen. Stolpe 1 är spikad mot A-väggen. Räckesunderliggaren mellan stolpe 1 och 2 är utbytt liksom klossen under räckesunderliggaren (neg nr 07M004/20).

Bild 12. Listen i andra våningen efter byte. (neg nr 07M004/

IV Dass

Åttkantigt dass med timmerstomme klädd med oljefärgsmålade liggande dubbelfasspontpanel. Taket är klätt med falsad plåt. I dasset finns sex dassplatser, med två separata ingångar. Under dassplatserna står plåttunnor på en kälke som vid tömning drogs ut genom en lucka i fasaden med hjälp av häst. Invändigt är väggarna täckta med pärlspont. Fasaden målades senast 1972 i en brun kulör.

Uppgifter om konstruktion

Grund: Huggen natursten i kvaderblock om 2 m.

Stomme: Timmer.

Fasad: Liggande dubbelfasspont.

Bottenbjälklag: Ja

Nuvarande takkonstruktion: Tälttak som bärs av takstolar, falsad plåt med förskjutna tvärfalsar. Plåten är målade i en grå kulör.

Takutskott: 68 cm

Beskrivning av utförda åtgärder

De åtgärder som har utförts är enbart trälagningar av rötskadade delar. Måleriarbeten återstår. Till renoveringen har 6 ” spik från Mustadfors Bruk använts.

Fasad

A-vägg Sockelbräda och fotbräda under dörren bakom trappan är utbytt. Nedre delen, 20 cm, av knutbrädan till höger om dörren har bytts ut.

Dörr

A-vägg Tröskeln har bytts ut.

C-vägg En bit av den vänstra delen av tröskeln är bytt.

Bild 13. Lagningar av sockelbrädan och knutbrädan vid dassets A-vägg (neg nr 07M004/25).

Källor

Edin, Olof. *Axel Åkerlund och Olof Sjöberg, två byggmästare verksamma i Stugun. I: Stugukronika 2007*. Stuguns hembygdsförening

Schölin, Erika. *Strånäset: Åtgärdsprogram och dokumentation av byggnader inom byggnadsminnet*. Jämtlands länsmuseum 2004.